

Fatih ve II. Bayezid Devri'nde İnan'dan Anadolu'ya Gelen Meşhur Hekimler ve Osmanlı Tıbbına Katkıları

Prominent Physicians who Came to Anatolia from Iran during the Reigns of Mehmed II and Bayezid II and Their Contributions to Ottoman Medicine

Öz

Amaç: Bu çalışmada Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid Devri'nde İnan'dan gelen meşhur hekimlerin çalışmalarını ve Osmanlı tıbbına katkılarını incelemek amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntemler: Tarihi kaynaklar ve çağdaş çalışmalar belgesel tarama yöntemiyle incelenmiştir.

Bulgular: İnan'dan gelen sekiz meşhur hekim tespit edilmiştir: Molla Hekim Kutbeddin, Hekim Lâri, Hekim Hoca Ataullah, Hekim Ahi Çelebi, Gıyaseddin Muhammed el-Sayrafi el-İsfahani el-Tabib, Molla Hekim Şah Mehmed Kazvini, Molla Hekim Şükrullah Şirvani, ve Mesud b. Hakimuddin el-Tabib el-Hasani el-Şirazi el-Gilani. Bu hekimlerin eserleri biyografik bilgilerle birlikte açıklanmıştır.

Tartışma ve Sonuç: Başta Ahi Çelebi ve Kazvini olmak üzere, Fatih ve II. Bayezid Devri'nde İnan'dan gelen hekimlerin Osmanlı tıbbına zenginleştirici, yenilikçi katkıları olmuştur. Ahi Çelebi'nin böbrek ve mesane taşlarına dair monografisi özellikle dikkat çekicidir. Bu hekimlerin bilgi birikimleri ve yetenekleri saray ve çevresinde önemli yerler edinmelerini sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler: hekim; İnan; Osmanlı tıbbı; tıp tarihi

Abstract

Aim: This study aimed to investigate the works and contributions to Ottoman medicine of prominent physicians who came from Iran during the reigns of Mehmed II (the Conqueror) and Bayezid II.

Materials and Methods: Historical sources and contemporary studies were reviewed using the documentary screening method.

Results: Eight prominent physicians from Iran were identified: Molla Hakim Kutbeddin, Hakim Lari, Hakim Hoca Ataullah, Hakim Ahi Çelebi, Gıyaseddin Muhammed al-Sayrafi al-İsfahani al-Tabib, Molla Hakim Şah Mehmed Qazvini, Molla Hakim Şükrullah Şirvani, and Mesud b. Hakimuddin al-Tabib al-Hasani al-Şirazi al-Gilani. The works of these physicians were elucidated together with biographical information.

Discussion and Conclusion: Ottoman medicine was enhanced by innovative contributions from the physicians who came from Iran during the reigns of Mehmed II and Bayezid II, particularly Ahi Çelebi and Kazvini. Ahi Çelebi's monograph on kidney and bladder stones is especially remarkable. On the ground of their knowledge and skills, these physicians could find important positions in the Ottoman court.

Keywords: Iran; medical history; Ottoman medicine; physician

Ahmet Özdiñç¹

¹ Serbest yazar

Geliş/Received : 11.12.2019

Kabul/Accepted: 21.12.2019

DOI: 10.21673/anadoluklin.658327

Yazışma yazarı/Corresponding author

Ahmet Özdiñç

Altunizade Mah., Yetimhane Sok. No. 8/7,

Üsküdar, İstanbul, Türkiye

E-posta: ozdincahmed@gmail.com

ORCID

Ahmet Özdiñç: 0000-0002-0012-6637

GİRİŞ

Osmanlı'da hekimler XVIII. yüzyıl başlarına kadar klasik İslam tıp geleneğine bağlı kalmışlardır. İbn Sina'nın el-Kānūn fi't-tıbbı, ez-Zehrāvī'nin Kitābü't-Tasrīf'i, er-Razī'nin el-Hāvi fi't-Tıbbı, el-Cürcānī'nin Zahir-i Harizmşāhī'si, İbnü'n-Nefis'in el-Mücez fi't-Tıbbı, okutulan temel eserlerdendi. Okutulan bu eserlerden Türkçeye tercüme ve şerhler yapıldı. Antik dönemin önemli isimlerinden Hipokrat, Galen ve Dioskorides'in eserlerinin çevirilerine de rastlanmaktadır. Osmanlı hekimleri, bu çevirileri yaparken eserlerine kendi tecrübelerini ve yeniliklerini de kattılar. Kuruluş Dönemi hekimleri bilgi ve tecrübelerini artırmak üzere Bağdat, Kahire, Semerkant, Buhara, Tebriz gibi merkezlere giderlerdi. İstanbul'un fethinin ardından yeni tıp medreselerinin ve darüşşifaların kurulmasıyla Anadolu ve özellikle İstanbul, tıp eğitim ve uygulamaları için önemli bir merkez haline geldi. Böylece çok sayıda hekim bağımsız olarak ya da sultanların davetiyle İstanbul'a gelmeye başladı. Başta Mısır ve İran olmak üzere, farklı coğrafyalardan çok sayıda Müslim ve gayrimüslim hekim mesleğini serbestçe icra etmek üzere Osmanlı ülkesine geldi.

Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid Devri özellikle Edirne ve İstanbul'da üst düzey tıp icraatları dönemidir. Kurulan tıp medreseleri ve darüşşifalar ile birlikte yazılan çok sayıda tıbbi eser bu seviyeye ulaşmaya aracılık etmiştir. Osmanlı, her alanda olduğu gibi tıpta da göstermiş olduğu bu ilerlemeyi, hem Anadolu'da yetişmiş hem de farklı diyarlardan Anadolu'ya gelmiş âlimler eliyle sağlamıştır. Dönemin tabiileri incelendiğinde İran ve Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya gelen çok sayıda hazık hekim olması dikkat çekmektedir. Birçoğu saray hekimi de olan bu hekimler, hem bilgi ve becerileri hem de yazdıkları eserler nedeniyle önemli yerler edinmişlerdir. Bu hekimlerin Türkçe, Arapça ve Farsça çok sayıda telif ve tercüme eser verdikleri bilinmektedir.

Bu çalışmada, tedavi ettikleri hastalıklar ve verdikleri tıbbi eserler incelenerek, Fatih ve II. Bayezid Devri'nde İran ve Türkistan'dan Anadolu'ya gelmiş olan önemli hekimlerin Osmanlı tıbbına sundukları katkılar ele alınmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid Devri'nde İnan'dan Osmanlı topraklarına gelen meşhur hekimler biyografi kitapları ve bu müelliflerin kaleme aldıkları eserler üzerinden incelenmiştir. Kaynak olarak Taşköprülüzade'den Osmanlı Bilginleri, eş-Şekaiku'n-numaniyye fi ulema'id-Devleti'l-Osmaniyye, Bursalı Mehmed Tahir'den Osmanlı Müellifleri, Gelibolulu'dan Kühü'l-Ahbar ve İhsanoğlu ve ark.'ın editörlüğünü yaptığı Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi ile birlikte Türkçe kaleme alınmış tıp tarihi kitapları, belgesel tarama metoduyla kullanılmıştır.

BULGULAR

Molla Hekim Kutbeddin (ö. 1497)

Hekim Molla Kutbeddin Acemi'nin asıl adı Ahmet'tir. Babası İran'ın güney ve merkezi şehirlerinden Kirmandan Hekim Nefis Kirmani'dir. Hekim Kutbeddin, babası gibi Timur'un torunlarından Sultan Ebu Said Gürkan'ın vezirlerindedir. Ancak Ebu Said'in 1469'da İran hükümdarı Uzun Hasan'la yaptığı savaşta Timuriler mağlup olmuş, Ebu Said ve Hekim Nefis vefat etmiştir. Savaşın ardından ülkede bir fetret dönemi başlamış ve meydana gelen karışıklıklar bu bölgedeki gündelik yaşamı zorlaştırmıştır. Bunun üzerine Hekim Kutbeddin o tarihte Anadolu'ya gelerek Fatih Sultan Mehmed'in hizmetine girmiştir. Sultan Mehmed tarafından kendisine 500 akçe yevmiye bağlanmıştır. Fatih Darüşşifası'nda kurulan tıp akademisinin başına geçirilmiş, ilk hekimbaşılık görevi ile ünlenmiştir. Tıp sahasında kaleme aldığı herhangi bir eserine tesadüf edilmeyen Hekim Kutbeddin'in birçok hekim yetiştirdiği kaynaklarda zikredilmektedir. Bu hekimlerden en meşhuru Ahi Çelebi'dir. Sultan'ın himayesinde müreffeh bir hayat sürdüğü anlaşılan Hekim Kutbeddin, 1497 yılında vefat etmiştir. Eyüp'te yaptırdığı mektebin yanına gömülmüştür. Mektep Eyüp Hamamı'nın karşısındadır. Gelibolulu'nun tabiriyle "Fenni-i tıbbın Galinus'u ve ilm-i hikmetin Batilimus'u" olarak kabul edilen

Hekim Kutbeddin'in telif yerine talebe yetiştirmeye önem vermesi tıbbi birikiminin bize intikal etmesini engellemiştir (1-5).

Hekim Lârî (ö. 1514'ten sonra)

Fatih Devri ulema defterine kayıtlı yedi hekimden biridir. İran'ın Lâristan bölgesinde doğmuş ve orada yetişip Anadolu'ya gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in hizmetine giren Hekim Lârî hem Fatih hem de II. Bayezid Devri'nde hekimlik yapmıştır. Fatih'in ölümlüyle sonuçlanan hastalığı esnasında tedavi süreçlerinde yer aldığı için sonraki dönemlerde tartışılmalı bir kişi olarak anılmıştır. Hazık bir tabip olmasına rağmen Fatih'in veziri Karamanî Mehmed Paşa'nın görüşüne uyup tedavide hata etmiş ve Padişah'ın ölümünü engelleyememiştir. Akabinde çağırılan Hekim Yakub yapılacak bir şey olmadığını anlayarak tedaviyi onaylamıştır. Hekim Yakub Venediklilere hizmet etmekle suçlandığı gibi Hekim Lârî de vezire uyarak yanlış tedavi yapmakla ve ölüme sebebiyet vermekle suçlanmıştır. Fakat ekseri kaynak Hekim Lârî'nin iyi bir hekim olduğu konusunda mutabıktır. 1514'te Edirne'de kendi adına yaptırdığı cami halk arasında Laleli Camii olarak bilinir. Vefat tarihi tam olarak bilinmeyen Lârî'nin caminin yapım tarihinden sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir. Kendisi de bu caminin avlusunda gömülüdür (1-3).

Hekim Hoca Atullah (ö. II. Bayezid Devri)

İran'da yetişip sonrasında Anadolu'ya gelen ve tıbbi bilgisi sayesinde Fatih tarafından saray hekimi olarak tayin edilen hazık bir hekimdir. II. Bayezid Devri'nde vefat etmiştir. Kaynaklarda küçük bir tıbbi eseri zikredilse de detay verilmemiştir. Tıbbi bilgisi dışında matematik ve takvimlere dair ilmi vardır. Takvimlerle ilgili bir risalesi olduğunu Gelibolulu ifade etmektedir. Buradan hareketle küçük risalenin tıpla mı yoksa takvimlerle mi ilgili olduğu ihtilaf konusudur. Kaynaklarda vefat tarihi ve defin yeri hakkında malumat bulunmamaktadır (1,3,6).

Hekim Ahi Çelebi (ö. 1524)

Hekim Molla Kemal Şirvani'nin oğludur. 1436-1524 yıllarında yaşamıştır. Kaynaklarda adı Ahmed, Mehmed ve Mahmud olarak geçmekte-

dir. Şöhret bulduğu lakabı ise Ahi Çelebi'dir. Çelebi aslen Tebrizlidir ve İran'dan Anadolu'ya babasıyla gelmiştir. Anadolu'da ilk durağı Candaroğlu İsmail Bey'in yanı olup babası Candaroğlu'na özel hekimlik yapmıştır. Ahi Çelebi, Candaroğlu Beyliği'nin Osmanlı'ya katılmasının (1461) ardından, Kastamonu'dan İstanbul'a gelmiş ve bir müddet babasının Mahmutpaşada açtığı muayenehanede çalışmıştır. Babasının ölümünün ardından meşhur hekimlerden Hekim Kutbeddin ve Altuncuzade'den dersler almış ve tıpta bilgisini derinleştirmiştir. Faik Ahican denmekle büyük bir üne kavuşan Ahi Çelebi, devrin sultanı Fatih Sultan Mehmed tarafından Edirne'ye sarayın hassa hekimliğini yapmak üzere gönderilmiş, ardından Fatih Darüşşifası'na atanmıştır. II. Bayezid Devri'nde tekrar hassa hekimi olarak vazifelendirilmiştir. Sultan'ın güvenini kazanan Ahi Çelebi, kendi mizacına uygun olarak, yemek tedarikinden görevli matbah emini olarak atanmıştır. Padişah'ın güveninin devam ettiğinin bir göstergesi olarak padişah musahibliğine getirilmiştir. Hekimbaşılığa ilk olarak 1512 yılında yükseltilmiştir. O yıl Bayezid'in ölmesi üzerine hekimbaşılıktan alınmış, fakat Yavuz Sultan Selim Devri'nde (1515) ikinci defa hekimbaşılığa atanmıştır. Sultan Selim'in Mısır seferine de katılan Ahi Çelebi, Kanuni Devri'nde 1520 yılında üçüncü defa hekimbaşılığa atanmış ve vefatına kadar bu vazifede kalmıştır. Saraydaki bazı yüksek vazifelilerin hasedine maruz kalarak birçok defa görevden azlettirilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in "şir pençe" (antraks) hastalığını tedavi etmeye çalışmıştır. 1524 yılında hac yolculuğu sırasında, Kahire'de, 96 yaşında vefat etmiştir. İmam Şafii'nin mezarı civarında defnedilmiştir. İstanbul ve Edirne'de yaptırdığı pek çok hayrat, cami, mektep ve hamam vardır. Böbrek ve mesane taşları üzerine Türkçe yazdığı Risale-i Hasâtü'l-Kilyeteyn ve'l-Mesâne adlı meşhur bir eseri vardır. Babası Kemal'e ait olduğu iddia edilse de, birçok kaynakta Şerhu'l-Müce çevirisinin de kendisine ait olduğunu bildirilmektedir (1,3-5). Eserleri şu şekildedir:

1. **El-Fevâ'id el-Sultaniyya f'l-Kavâ'idü't-Tıbbiyya:** Farsça yazılmış mühim bir hıfzıssıhha risalesidir. Bir giriş ve üç makaleden meydana gelir.

- Girişte hıfzıssıhha (sağlığın korunması), birinci makalede sağlığı korumak için alınacak tedbirler, ikinci makalede bağırsaklar, mide ve tenasül uzuvlarının hıfzıssıhhası işlenir. Üçüncü makale eşyanın hassaları ile ilgilidir (6).
2. **Risale fi Beyân A'malü'l-Eşriba ve'l-Ma'âcîn el-Mücerrebe ve Fevâidiha:** Türkçe bir tıp risalesi olup metinde müellif Ahi Mehmed b. Kemaleddin olarak geçmektedir. İçeceklerden ve macunlardan bahsedilmektedir (6).
 3. **Risale-i Hasâtü'l-Kilyeteyn ve'l-Mesâne:** Meşhur bir Türkçe eser olup II. Bayezid'e ithaf edilmiştir. On bölümdür. Böbrek ve mesane taşlarına dairdir. Taşın bedende nasıl oluştuğu, araz ve belirtileri, ilacı, idrar yolunu zedelediği zaman icap eden tedavi, sular ve kaplıçalarda uygulanacak tedaviler ele alınır. Sondaj yoluyla mesane taşının kırılışı anlatılır. Eserin önemi ve dolayısıyla şöhreti, o dönemki eserler genel tıp bilgilerini içerirken hususi olarak belli bir alana odaklanmasından ve özel tedaviler sunmasından ileri gelmektedir (7).
 4. **Mesnevi fi't-Tıbb:** Pend Nâme-i Eflatun ya da Beyan-ı Hikmet adlarıyla da anılır. Bazı nüshalarda Muhyi adında bir zata ait gösterilmiştir; dolayısıyla eserin yazarı konusunda kesinlik yoktur. Fakat Ali Haydar Bayat, Ahi Çelebi'ye ait olduğuna işaret etmiştir (8). Yazılış tarihi belli değildir. Yüz 61 beyit olup 26. beyitten itibaren sağlıklı ilgili tavsiyelere yer verilir. Yeme, içme, konaklama, evlenme, cinsel ilişki, yıkanma, perhiz gibi konularda genel tıbbi tavsiyelerden meydana gelen bir mesnevidir (9).
 5. **Şerh-i Kanunçe li'l-Çağminî:** Sultan Bayezid'e sunulmuş olan Türkçe bir eserdir. İbn Sina'nın Kanun'unun özeti olan Çağminî'nin Arapça Kanunçe'sinin şerhidir (6).
 6. **Tercemetü'l-Mûcez Fi't-Tıbb:** İbn Nefs'in El-Mûcez fi't-Tıbb adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Bilinen nüshaları içinde en eski olanı, Ferhad Sadullah tarafından 1564 yılında istinsah edilmiştir. Nazari ve pratik tıp, ilaçlar, gıdalar, organ hastalıkları ile ilgili bölümlerden oluşur. Detaylı bir şekilde bitki isimlerine yer verilmiştir (10).

Gıyaseddin Muhammed al-Sayrafi al-İsfahanî al-Tabib (ö. 1502)

İran'ın İsfahan bölgesindedir. Babası Muhammed b. Alaaddin al-Sebzavârî de hekim olup Kavaninü'l-İlac adlı bir risale yazmıştır. Tabib Gıyaseddin tıbbi bilgilerini babasından, Sadruddin Ali ve Musarrafüddin Hasan al-Şirazî'den almıştır. Şiraz'da bir süre hekimlik yaptıktan sonra hekimliğini iletirmek için Amasya'ya Sabuncuoğlu Şerefeddin'in yanına gelmiştir. Mir'atu'l-Sihha adlı eserini 1491'de tamamlamış ve II. Bayezid'e sunmuştur. Daha sonra Herat'a gidip Şifaiye Medresesi'nde hekim ve mualim olarak çalışmış, 1502'de vefat etmiştir.

Mir'atu'l-Sihha Farsça-Türkçe karışık bir eserdir. Teorik ve pratik tıp olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci kısım bir mukaddime ve bir makaleden, ikinci kısım ise beş makale ve bir hatimeden meydana gelir. Tıp ve bölümleri, vücut sağlığını etkileyen hususlar, önemli organlar başta olmak üzere vücut sağlığını koruma yöntemleri, erkan, mizaç, ahlak, vücut yapısı, hava, yiyecek ve içecekler, şuruplar, uyku, yıkanma ve hacamat konuları işlenir. İlaç olarak kullanılan maddelerin Farsça adları yanında Türkçe karşılıkların da verilmesi dikkat çekicidir (6).

Molla Hekîmşâh Mehmed Kazvinî (ö. 1523)

Hekim bir babanın oğlu olan Hekîmşâh Mehmed Kazvinî, İran'ın kuzeyinde bulunan Kazvin şehrinde dünyaya gelmiştir. Allâme Celaleddin Devvânî'nin (1424-1502) talebelerindedir. Şiraz'da tıp ve dini ilimler tahsil etmiştir. Ardından bir müddet Mekke'de kalmıştır. Kazvinî gibi Şiraz'a giderek Devvanî'den icazet alan ve Kazvinî'nin ders arkadaşı olan Molla Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (1456-1516), Kazvinî'den Sultan II. Beyazıt'a bahsetmiştir. Bunun üzerine 1507 yılında Sultan Bayezid onu Mekke'den İstanbul'a çağırılmış, kendisine 120 akçe yevmiye bağlamıştır. Nikris (gut) hastalığından muzdarip olan II. Bayezid'e bir tıp kitabını takdim etmiştir. II. Bayezid ile oğlu Selim arasındaki taht kavgasında Selim'in tarafında bulunduğu için saraydan uzaklaştırıldıysa da Sultan Selim Devri'nde (1512) tekrar saray hekimliği gibi yüksek bir mevki elde etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman

Devri'nde vefat eden Kazvinî'nin Bayezid'e, Sultan Selim'e ve Kanuni'ye ithaf ettiği çok sayıda eseri vardır (2,11):

1. **Haşiye 'ala Şerhu'l-Asbab ve'l-'Alâmât li Nafis b. 'İvâz el-Kirmânî:** Kirmânî'nin (ö. 853/1449) Necibuddin el-Semarkandî'nin el-Asbab ve'l-Alamat'ına yazdığı şerhin haşiyesidir. 921/1515 yılında kaleme aldığı bu haşiyeyi Yavuz Sultan Selim'e ithaf etmiştir.
2. **Nasihât-nâme:** Kanuni'ye ithaf edilen Farsça eser, 1523 yılında kaleme alınmıştır. Aristo'nun Büyük İskender'e tıbbi tavsiyelerini içerir. Bu tavsiyeler ayet ve hadislerle de teyit edilir. Bir mukaddime, bir maksat ve bir hatimeden meydana gelir (6).
3. **Er-Risâle fi esbâb's-sitteti'z-zarûriyye:** Kanuni'ye ithaf edilmiştir. Sağlıkla ilgili tavsiyeler içerir (10).
4. **Kitab fi Hıfzıssıhha:** Yavuz'un kayınpederi Mengli Giray Han'a (1445-1514) ithaf edilmiştir. Mukaddimesinde iki makale, bir hatimeden meydana geldiği yazılı olsa da altı makale içerir. Birinci makale esbab-ı sitte-i zaruriyeden yani hava, yiyecekler, içecekler, uyku, uyanıklık, hareket ve sükûndan bahseder. İkinci makale beden ve ruhun hareket ve sükûnu, istifrag ve ihtibas, yiyecekler ve içeceklere dair meselelerden bahseder. Hatime bölümü mevsimlere göre alınacak tedbirleri içerir (6).
5. **Şerhü'l-Mûcez fi't-Tıbb:** İbn Nefis'in el-Mûcez'ine yazılmış bir şerhtir. Kazvinî'nin bu şerhi, en iyi şerhlerden biri sayılmaktadır (6).

Molla Hekim Şükrullah Şirvanî (ö. 15. asır)

Hekim Şükrullah Şirvanî, anavatanı Acem'den Anadolu'ya gelerek Sultan II. Mehmed'in himayesine girmiştir. Ayrıca tefsir, hadis ve Arapça ilimlerine vukufiyeti olan Hekim Şirvanî, hacca gittiğinde Mısır'da kalmış, oranın âlimlerinden hadis ilmi tahsil etmiştir. Molla Ahmed Gürani'den de hadis okuyan Şirvanî, ders gördüğü tüm âlimlerden yazılı icazet almıştır. İlm-i hadis ve tefsirde faziletine ve tıptaki maharetine binaen iltifata mazhar olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarında vefat etmiştir. II. Murat Devri hekimlerinden Muhammed

b. Mahmud Şirvanî ile karıştırılmaktadır. Meşhur olan Muhammed Şirvanî'nin vefatı 1451'den önce-dir. Kendisine kaynaklarda tıp eseri nispet edilmez (1,2,12,13).

Mesud b. Hakimuddin el-Tabib el-Hasanî el-Şirazî el-Gilânî (ö. 15. asır)

Fatih Devri'nde yaşamış hekimlerdendir. Şiraz'dan geldiği tahmin edilen Tabib Mesud'un hayatı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ettiği biri Arapça biri Farsça, iki tıp eseri vardır:

1. **Düstûru'l-Âmil fi Vac'al-Mafasil:** Farsça eseri olup bir mukaddime ve otuz beş fasıldan oluşur. Eklem ağrıları üzerinedir. Fatih'in kütüphanesi için yazılmış nüsha 1476'da kaleme alınmıştır.
2. **Mir'atu'l-Şifa fi Daf'u'l-Dâ':** Arapça eseri olup bir mukaddime iki fen üzere sınıflandırılmıştır. Mukaddime tıbbın tarifi ve önemi, birinci fen hıfzıssıhha ile ilgilidir. Esad Efendi Kütüphanesi'nde (no.: 2494) bulunan nüshası 1478'de istinsah edilmiştir (6).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Fatih ve II. Bayezid Devri'nde Acem'den (İran) gelen hekimlerin Osmanlı tıbbına önemli katkıları olmuştur. Özellikle saray ve çevresinde vazifelen-dirilmiş olanlar gerek uyguladıkları tedaviler gerekse sultanlara sundukları eserler ile Osmanlı tıp tarihinde yer bulmuşlardır. Bu çalışmada ele alınan sekiz hekimin en önemlileri şüphesiz Ahi Çelebi ve Hekimşâh Kazvinî'dir. Özellikle Ahi Çelebi'nin II. Bayezid'e ithaf ettiği Risale-i Hasâtü'l-Kilyeteyn ve'l-Mesâne adlı eseri dönemin tıbbi için çok dikkat çekici bir örnektir. Bu dönemki çoğu tıp eseri genel hıfzıssıhha bilgileri sunarken Ahi Çelebi'nin bu eserinin böbrek ve mesane gibi iki organa odaklanmış olması, bu organlarda oluşan taşların medikal ve cerrahi tedavisi ile ilgili bilgiler sunması ve cerrahi prensipler öne sürmesi, Osmanlı tıbbına önemli bir katkı addedilebilir. Hem tıbbi hem dini ilimlere vâkıf olması hasebiyle bir diğer önemli şahsiyet olan Kazvinî'nin sunduğu eserler ise, tıp ve din ilimlerini

ilişkilendirmesi ve birbirini destekleyici unsurları işlemesi bakımından önemlidir. Ayrıca tıp ve bilim tarihi açısından dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise Kazvinî'nin Bayezid, Selim ve Kanuni gibi üç ayrı sultana eserler sunmuş olmasıdır. Bu, onun hem tıbbı olan vukufiyetini hem de sarayla olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca bugün aktüel tarihçiliğin tartışmalı isimlerinden biri olan Lârî de İran diyarından Osmanlı'ya gelen tabipler arasındadır.

İrândan gelen hekimlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli yerler edinmeleri, hem Osmanlı'nın ilme ve alimlere verdiği değeri, hem de bu hekimlerin kayda değer bir ilmi birikim ve yeteneğe sahip olduğunu göstermektedir. Her birinin saraya hususi olarak davet edilmesi ve yazdıkları eserlerin dönemin sultanlarından kabul görmesi bunun delilidir. Osmanlı tıbbının klasik İslam tıbbına nasıl eklemlendiği ile ilgili ipuçları da barındıran bu eserler, tıp tarihçiliği için oldukça önemlidir. Klasik İslam tıbbının sertabibi sayılan İbn Sina'yı yetiştiren coğrafyada edindikleri ilim ve tecrübeyi Osmanlı topraklarına getiren bu kişilerden müntakıl miras üzerine daha analitik çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu çalışmalarda zaman içinde gerek genel tıp alanında gerekse tedavi süreçlerinde ne tür ilerleme ve değişimler gerçekleşmiş olduğu yakından görülebilecektir.

Osmanlı'nın ilmi ve kültürel birikimini sadece kendi topraklarında verilen ürünlerle değil, aynı zamanda komşu coğrafyalardan kendine dahil ettikleriyle de sağladığı anlaşılmaktadır. Yeni kuruluş aşamasında olan ve organizasyonunu tamamlayan bir yapı, ilmi birikimin yüksek olduğu yerlerden Anadolu'ya bir akış sağlamıştır. Yaşadığı bölgedeki toplumsal ve siyasi karışıklıklardan dolayı Osmanlı'ya gelen tabiplerin yanı sıra, sırf Osmanlı'nın ulemaya ve hekimlere olan ilgisinden dolayı gelenlerin olduğu da görülmektedir. Bütün bu etkileşimler bir kültür ve medeniyet havzasının oluşumunu anlamada önemli ipuçlarıdır.

Çıkar Çatışması ve Finansman Bildirimi

Yazar bildirecek bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder. Yazar bu çalışma için hiçbir finansal destek almadığını da beyan eder.

KAYNAKLAR

1. Gelibolulu Mustafa Ali. Künhü'l-Ahbar, Dördüncü Rûkn: Osmanlı Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 2009:159a, 159b, 266a.
2. Taşköprülüzade. Osmanlı Bilginleri, eş-Şekaiku'n-Numaniyye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye, çev. M. Tan. İstanbul: İz yayıncılık; 2007:191, 193, 254.
3. Şehsuvaroğlu BN. Türk Tıp Tarihi. Bursa: Taş Kitapçılık; 1984:48, 49, 51.
4. Uludağ OŞ. Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi, sad. Uzel İ. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1991 s.194,177
5. Bursalı Mehmed Tahir. Osmanlı Müellifleri, c. 3. İstanbul: Meral Yayınevi; 1975:243, 197.
6. İhsanoğlu E, Şeşen R, Bekar MS, Gündüz G, Bulut V. Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi, c. 1. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi; 2008:78, 105-10, 93, 103-4, 83-4.
7. Kahya E. Onbeşinci yüzyılda yaşamış hekimlerimizden Hekimbaşı Ahi Çelebi. Erdem. 1996;9(25):293-342.
8. Bayat AH. Tıp Tarihi. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği; 2010:305.
9. Kaplan M. Âhî Çelebi'ye atfedilen bir tıp mesnevisi: Beyân-ı Hikmet. Journal of Turkish Studies. 2010;34(II):157-73.
10. Aydın Ç. Ahî Çelebi Tercemetü'l-Mücez (Giriş-İnceleme [Söz Dizimi]-Metin [1b-70a Varakları Arası]-Dizinler) [yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2016:13-4.
11. DİA. TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı; 1997:194-5.
12. Sâmi Ş. Kamûsü'l-A'lâm, c. 4. İstanbul: Mihran Matbaası; 1894:2864.
13. Okumuş N. Muhammed bin Mahmud Şirvani'nin (XV. yy) Göz Hastalıklarına Ait Mürşid Adlı Eseri: İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks [yayımlanmamış doktora tezi]. İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 1998:5.